

אישה בזכות עצמה: דיון מגדרי-חברתי בכנסת על הצעה לתיקון פקודת מס הכנסה, 1949

נעמה טייטלבוים-קריא

ביום 4 בספטמבר 1949 נפל דבר בהליך החקיקה במדינת ישראל הצעירה: פורסם תיקון לסעיף 15 לפקודת מס הכנסה והוכנסה התייחסות מפורשת לאישה ולמעמדה לצורך חישוב מס הכנסה של התא המשפחתי. זה היה תיקון חשוב, לא מבחינת השלכותיו על הנשים מצד הכלכלה והחוק, אלא מבחינת הליך החקיקה שקדם לו. דיון זה העלה מעל בימת הכנסת את סוגיית מעמד האישה בחברה הישראלית, הוא הקדים בשנתיים את חקיקת חוק שיווי זכויות האישה התשי"א-1951,¹ וכנראה היה מהחוקים הראשונים אשר העלו את מעמדן של הנשים לדיון במליאת הכנסת.²

הדיון בדבר מעמדן של הנשים בחקיקה במדינת ישראל נשען במידה רבה על ההתפתחויות החברתיות-משפטיות של האישה בתקופת המנדט³ ועל מכתב הסטטוס קוו.

* את המאמר הזה ביססתי על עבודת הדוקטור שלי, בנושא 'מנהיגות נשית משורות האופוזיציה: דיוקנה של מפקדת באצ"ל וחברת הכנסת אסתר רזיאל-נאורי, אשר נמצאת בתהליכי כתיבה במחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה על שם מרטין (זוס), באוניברסיטת בר-אילן, בהנחייתה המסורה של ד"ר לילך רוזנברג-פרידמן. אני מודה לה על הערותיה המאירות והמועילות למאמר זה.

1 חוק שיווי זכויות האישה תשי"א-1951, ס"ח 82. וכן ראו: ניצה ברקוביץ', 'אשת חיל מי ימצא? נשים ואזרחות בישראל', סוציולוגיה ישראלית, ב, 1 (1999), בעיקר עמ' 292-301; פנינה להב, 'כשהפאליאטיב רק מקלקל: הדיון בכנסת על חוק שיווי זכויות האישה', זמנים, 46-47 (1995), עמ' 149-159; נויה רימלט, הפמיניזם המשפטי מתיאוריה למעשה: המאבק לשוויון בין המינים בישראל ובארצות הברית, אוניברסיטת חיפה, חיפה 2010, עמ' 129-136.

2 גם בדיון על אודות חוק שירות הביטחון, תש"ט-1949, יש היבטים של מגדר. אמנם הדיון על אודות חוק זה התחיל ב-15 באוגוסט 1949, אולם עיקר הדיון על עיצוב חוק זה התקיים ב-29 באוגוסט 1949, לאחר הדיון בחוק לתיקון פקודת מס הכנסה. עוד על אודות חוק זה להלן.

3 סקירה על מערכת המשפט ומעמד המשפט בתקופת המנדט ראו בתוך: אייל כתבן ואחרים (עורכים), חוקה אחת ומשפט אחד לאיש ולאישה: נשים, זכויות ומשפט בתקופת המנדט, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן 2010, ובעיקר ראו את מאמרה של דפנה ברק-ארוז, 'נשים ומשפט בישראל - בין מנדט למדינה', בתוך: כתבן ואחרים (עורכים), חוקה אחת ומשפט אחד, עמ' 547-558.

אישה בזכות עצמה: דיון מגדרי-חברתי בכנסת על הצעה לתיקון פקודת מס הכנסה

חוקי המנדט המשיכו להיות משפטה של המדינה שקמה על פי פקודת סדרי השלטון והמשפט, תש"ח-1948. במכתב הסטטוס קוו משנת 1947 הבטיח בן-גוריון, ראש הסוכנות היהודית אז, לאגודת ישראל העולמית כי במדינה שתקום יינתן שוויון זכויות מלא לכל האזרחים ויישמרו ההיבטים הדתיים אשר היו נהוגים בתקופת המנדט,⁴ ובכלל זה הסעיף המשמר את מעמד הרבנות בדיני אישות. סעיף זה היה תשתית לחוק שיפוט בתי דין רבניים תשי"ג-1953,⁵ שהרחיב את סמכויות בתי הדין הרבניים והפלה לרעה – ועודו מפלה – את הנשים בטקסי הנישואים והגירושים.⁶

לאחר הקמת המדינה הובאו למליאת הכנסת בשנותיה הראשונות שאלות מגדר חדשות דוגמת חוק שירות הביטחון תש"ט-1949;⁷ שאלות אלה הצריכו התייחסות חוקתית ומשפטית. החוק מבטא דו-ערכיות בנוגע לשירות נשים בצה"ל: בן-גוריון סבר כי האישה שווה בחובתה ובזכותה לגיוס לצה"ל כל עוד אינה פוגעת ביעדה הגדול יותר – האימהות.⁸ מלבד זה, גיוס נשים לתפקידי עורף יפנה לגברים תפקידי חזית.⁹ דוגמה אחרת היא הדיון בשנת 1951 בדבר חוק המשפחה ושוויון האישה שהביאה למליאה חברת הכנסת רחל כהן-כגן, נציגת ויצו,¹⁰

4 מבחינה משפטית לסטטוס קוו שני היבטים; האחד מעוגן בחוקים ובתקנות, והאחר – בנהגים אשר השתמשו בממשלה ובציבור. להרחבה ראו: חיים כהן, **מבחר כתבים: קציר עשור הגבורות**, נבו, ירושלים 2001, עמ' 21-27.

5 חוק שיפוט בתי דין רבניים תשי"ג-1953, ס"ח 134. עוד על היבטיו של חוק זה לעניין המגדר ראו: צבי טריגר, 'יש מדינה לאהבה: נישואין וגירושים בין יהודים במדינת-ישראל', בתוך: ארנה בן-נפתלי וחנה נוה (עורכות), **משפטים על אהבה**, רמות, תל אביב 2005, עמ' 173-226.

6 כהן, **מבחר כתבים**, עמ' 21-22.

7 חוק שירות הביטחון תש"ט-1949, ס"ח 25.

8 ברקוביץ' (לעיל הערה 1), עמ' 301-308; נורית גילת, 'שירות נשים בשנותיה הראשונות של צה"ל', בתוך: ניר מן (עורך), **עלי זית וחרב**, י (2010): **אשת חיל עברייה – עיונים בשירות נשים מהיישוב העברי במערכות הביטחון**, עמ' 166-167. במחשבה הציונית, כבלאומים רבים, פותחה דמותה של האישה כשותפה שווה לתחיית הלאום בתפקידה המסורתי כאם שאחראית לחינוך הדור הצעיר לערכי הלאום. מחקרים רבים נכתבו על כך, ובהם אלה: לילך רוזנברג-פרידמן, 'בנות אלוהים או בנות אדם? לשאלת זהותן של נשות היישוב בהעפלה', **ישראל**, 18-19 (2011), עמ' 159-161; Nira Yuval, 'Gender and Nation', *Ethnic and Racial Studies*, 16, 4 (1993), pp. 627-628; Lilach Rosenberg-Friedman, 'The Nationalization of Motherhood and the Stretching of its Boundaries: Shelihot Aliyah and Evacuees in Eretz Israel (Palestine) in the 1940s', *Women's History Review*, 17, 5 (2008), pp. 768-769.

9 ברוך נבו ויעל שור, **נשים בצה"ל**, המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים 2001, עמ' 10-11. עוד על היבטים של שוויון ומגדר בחובת הגיוס בכלל ובהקשר החוקי בפרט ראו: דפנה יזרעאלי, 'מגדור בשירות הצבאי בצה"ל', **תיאוריה וביקורת**, 14 (1999), עמ' 85-109. הרחבה על החוק והשפעות התפיסה הדתית על החקיקה ראו: דגנית בוני-דויד, 'להיות חיילת דתיה בצה"ל בין השנים 1948-1967', עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן 2010, עמ' 81-88.

10 ויצו ניסתה לפעול כמפלגה 'על-מפלגתית', ואולי משום כך התקשתה בגיוס מנדטים. המפלגה התמודדה לבחירות רק בכנסת הראשונה.

ובעקבותיו חוק שיווי זכויות האישה התשי"א-1951.¹¹ מטרת החוק היא 'לקבוע עקרונות להבטחת שוויון מלא בין האישה לבין האיש, ברוח העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל'.¹² ראוי לציין את סעיף 5 לחוק זה, המשמר את כוחו של בית הדין הרבני לענייני אישות כמו שנקבע בסטטוס קוו, ובכך גם את מעמדה הנחות של האישה בסוגיות נישואים וגירושים.¹³ דבר זה הביא להתקוממות של כמה חברות כנסת, ובהן עדה מימון, חסיה דרור, בבה אידלסון (טרקטנברג) ואף רחל כהן-כגן, שיזמה את החוק.¹⁴ בשנת 1954 היתה מדינת ישראל מהמדינות הראשונות בעולם שהנהיגו חקיקה שתאפשר חופשת לידה בתשלום, מכוח החקיקה של חוק עבודת נשים, 1954.¹⁵ יש שיטענו כי חוק זה נועד לאפשר לנשים שוויון בתעסוקה בלי לפגוע בתפקידן האימהי-לאומי.¹⁶ עוד סוגיית מגדר מרתקת היא הדין בכנסת לתיקון סעיף 15 לפקודת מס הכנסה, שעניינו גובה הזיכויים המגיע לאישה העובדת כשכירה ולאישה העובדת בעסק משותף לה ולבן זוגה.

החוק המקורי פורסם בשנת 1947. וההתייחסות לנשים בו היא בסעיף 15, באופן זה:

15. – (1) בברור הכנסתו [של הגבר], העשויה להיות מחויבת במס של יחיד המוכיח להנחת דעתו של פקיד השומה, כי היתה לו במשך חלק כל שהוא של השנה, הקדמת בסמוך לשנת השומה, אשה שחיתה עמו או כלכלתה היתה עליו, יותר ניכוי של מאה פונט:

בתנאי שבמקרה של יחיד, המוכיח להנחת דעתו של פקיד השומה כי הכנסתו העשויה להיות מתחייבת במס, כוללת הכנסה של אשתו בגין השתכרות או רווחים מעבודה כל שהיא. יותר ניכוי של חמישים פונט או של הכנסה מאותה עבודה של אשתו, הכל לפי הסכום הקטן.¹⁷

בשנת 1949 הובאה למליאת הכנסת בקשה לשינוי החוק. גם הדיונים בנוסח החוק החדש היו בסוגיית מעמדה של האישה בעיני רשויות המס ובשאלה אם הנשים הן גורם נפרד לצורך חישוב מס או רק מסופחות לבני זוגן. במוקד החוק בנוסח החדש עמד הגבר במרכז, האישה קיבלה יחס של 'נספח' לבן זוגה, ולא כעומדת בזכות עצמה. החוק לתיקון פקודה זו הוא תוצאה של דיון מרתק שהתקיים בכנסת ישראל בין 24 ל-25 באוגוסט 1949, שכלל לבד מטיעונים חוקיים וכלכליים גם סוגיות של חברה ומגדר. חברות הכנסת אשר העלו את

11 להב (לעיל הערה 1), עמ' 149-159.

12 חוק שיווי זכויות האישה התשי"א-1951, ס"ח 82 סעיף 1.

13 טריגר (לעיל הערה 5), עמ' 173-174, 181-184.

14 להב (לעיל הערה 1), עמ' 154.

15 חוק עבודת נשים, תשי"ד-1954, ס"ח 154. מיכל פרנקל, דפנה קר ויעל ברוידא, 'משפחות עובדות במשפט הישראלי: בין נאו ליברליזם לזכויות אדם', גדעון כ"ץ ומרגלית שילה (עורכים), עיונים בתקומת ישראל: מגדר בישראל (2011), עמ' 689-693.

16 שם, עמ' 682-727.

17 פקודת מס הכנסה, 1947, עיתון רשמי מנדטורי, תוס' 1 - 1568, עמ' 86-87.

אישה בזכות עצמה: דיון מגדרי-חברתי בכנסת על הצעה לתיקון פקודת מס הכנסה

הסתייגותן להצעה פתחו בדבריהן צוהר להתהוות דמות האישה במדינה הצעירה שקמה חודשים מספר לפני כן.

בבסיס הסתייגותן של מקצת חברות הכנסת (שושנה פרסיץ, בבה אידלסון, פייגה אילנית, רחל כהן-כגן ואסתר רזיאל-נאור) לחוק זה בדבר מעמד האישה בענייני גביית המס עמדה תפיסתן את האישה כשותפה אקטיבית לבניין הלאום והאומה על כל היבטיו. שותפות נשים בתשלום מס הכנסה נתפסה לא כחובה מעיקה אשר יש להשתחרר ממנה, אלא להפך – כחובה אזרחית וכהשתתפות בנטל כלכלת הלאום. נשים דרשו להשתתף השתתפות שוויונית בנטל, הן תבעו הכרה בחובותיהן הלאומיות כפי שהן תבעו הכרה בזכויותיהן הלאומיות. עוד מימי העלייה השנייה תבעו החלוצות שוויון חובות, ולא רק זכויות.¹⁸ אולם הסתייגותן של חברות הכנסת אשר תובא להלן לא התקבלה, וזה נוסח החוק אשר התקבל:

(א) בסעיף משנה (1) במקום התנאי המגביל תבוא פסקה זו:
אולם –

(א) במקרה של יחיד המוכיח לפקיד השומה כי הכנסתו החייבת במס כוללת הכנסה של אשתו מכל מלאכה, מקצוע, משלח יד או עבודה, יותר ניכוי נוסף בסכום הכנסה זו של אשתו, אולם לא יותר מאשר 250 לירות;

(ב) במקרה של יחיד המוכיח לפקיד השומה כי הכנסתו החייבת במס כוללת הכנסה מעסק, שאשתו עבדה בו לפחות 6 חודשים בשנה שקדמה לשנת השומה, יותר ניכוי נוסף של 100 לירות; ניכוי זה יותר רק לגבי יחיד שכל הכנסתו – לפני הניכויים על סעיף זה והסעיפים 14 ו-16 – אינה עולה על 1500 לירות.¹⁹

אם כן, אפשר לראות כי סעיף א' מתייחס לאישה שכירה, ואילו סעיף ב' עוסק במצב שלבני הזוג עסק משותף, שהאישה עבדה בו חצי שנה לפחות בשנה הקודמת לשנת השומה. אמנם החקיקה שמרה יחסית את המצב הקיים של סיפוח האישה להכנסת הגבר לענייני חישוב המס, אולם הנאומים אשר אציג להלן מבטאים הלך רוח ציבורי שונה, שחצה מגדר ומגזר וביקש עצמאות לנשים.

מטרתי במאמר זה היא להציג את הדיון שהתקיים במליאת הכנסת בשנת 1949 על אודות עיצוב תיקון פקודת מס הכנסה ונטיעתו בהקשר היסטורי ומגדרי רחב. אציין כי אינני עוסקת במאמר בהיבטים המשפטיים והכלכליים של חוק זה,²⁰ אלא אני מציעה להביט בחוק מזווית היסטורית-חברתית-מגדרית ולהעלות ממנו את התפיסה של חלקים רבים מן הציבור בשאלת מעמדה של הישראלית – שאיפותיה, חובותיה וזכויותיה של

18 על כך להלן.

19 חוק לתיקון מס הכנסה, תש"ט-1949, ס"ח 21, עמ' 163.

20 להרחבה בנושא זה בהיבט המשפטי עיינו: אסף לחובסקי, 'קטיגוריות של מין ומעמד בדיני מס הכנסה', עיוני משפט, כד (2000), עמ' 205-242.

האישה העבריייה להשתתף בכלכלת המדינה הצעירה שקמה; ומתוך כך לבחון את מקומה ומעמדה בתפיסה הציבורית.

במאמר אשתמש בנאומי חברות הכנסת, המובאים בכרכי **דברי הכנסת**,²¹ וכן בפרסומים שונים בעיתוני התקופה היומיים. במאמר אשתמש במגדר ככלי ניתוח אנליטי־חברתי כדי להציג את ההיסטוריה החברתית בהקשר רחב יותר, המקיף את כלל החברה – נשים וגברים כאחד.²²

סקירה היסטורית: מיסוי ומעמד האישה – מאבק למען נשים

לא בכדי החלו לפרוח באותה התקופה, בשלהי המאה ה־18, תנועות של לאומיות ('שחרור העמים') ופמיניזם. התנועות הלאומיות שהחלו לצמוח אז באירופה היו קרקע לגידול מצע פמיניסטי. פרופ' אנתוני סמית בספרו **זהות לאומית הגדיר לאום באופן הזה**: 'קבוצת אוכלוסייה אנושית בעלת שם מוגדר החולקת טריטוריה היסטורית, היסטוריה משותפת, תרבות ציבורית, כלכלה משותפת, זכויות וחובות חוקיות משותפות לכלל האוכלוסייה'.²³ על פי הגדרה זו, היה אפשר לצפות כי לאומיות דמוקרטית במדינות שונות תכלול גם שוויון בין המינים – נשים וגברים כאחד, אך ידוע הדבר כי הליך השוויון המגדרי במרחב הציבורי הפוליטי במדינות רבות היה ארוך והדרגתי.²⁴ דיו רב נשפך במחקרים העוסקים בפער בין החזון למציאות בדבר מעמדה של האישה בכינון לאומים דמוקרטיים ככלל וביישוב בארץ בפרט.²⁵

21 **דברי הכנסת**, כרך 2 (תש"ט), עמ' 1366-1410.

22 ראו בנושא זה את מאמרה המפורסם של ג'ואן וואלך סקוט 'Gender: A Useful Category of Historical Analysis', *American Historical Review*, 91, 5 (December 1986), pp. 28-50. על מחקר היסטורי־מגדרי ראו: Gisela Bock, 'Challenging Dichotomies: Perspectives on Women's History', in: Karen Offen, Ruth Roach Pierson and Jane Rendall (eds.), *Writing Women's History – International Perspectives*, Indiana University Press, Bloomington, IN 1991, pp. 7-16; Joan Wallach Scott, 'Women's History and the Rewriting of History', in: C. Farnhan (ed.), *The Impact of Feminist Research in the Academy*, Indiana University Press, Bloomington, IN 1987, pp. 93-118. על חקר היסטוריה מגדריית בארץ ראו: דבורה ברנשטיין, 'חקר נשים בהיסטוריוגרפיה הישראלית: נקודות מוצא, כיוונים חדשים ותובנות שבדרך', בתוך: מרגלית שילה ואחרות (עורכות), **העבריות החדשות: נשים ביישוב ובציונות בראי המגדר**, יד יצחק בן־צבי, ירושלים 2001, עמ' 7-25.

23 Anthony Smith, *National Identity*, Penguin Books, Harmondsworth 1991, p. 43 (התרגום שלי).

24 מחקרים רבים נכתבו על אודות מאבק הנשים לזכות לבחור ולהיבחר. על אודות מאבק זה בתקופת היישוב ראו: מרגלית שילה, **המאבק על הקול: נשות היישוב וזכות הבחירה 1917-1926**, יד יצחק בן־צבי ומכון בן־גוריון לחקר ישראל והציונות, ירושלים 2013.

25 ובכללם: בילי מלמן, 'שוליים ומרכז: היסטוריה של נשים והיסטוריה של מגדר בישראל', ציון, עד (2009), עמ' 245-266; סילביה פוגל־ביז'אווי, **דמוקרטיה ופמיניזם: מגדר, אזרחות וזכויות אדם**, האוניברסיטה הפתוחה, רעננה 2011.

אישה בזכות עצמה: דיון מגדרי-חברתי בכנסת על הצעה לתיקון פקודת מס הכנסה

האזרחות היא מערכת גומלין בין הפרט למדינה ולחברה וכוללת חובות וזכויות. הנאבקים למען נשים אימצו – מראשית פעילותם, ולאורך צמתים רבים בהיסטוריה – את התפיסה הזאת וראו בסוגיית אזרחותן של הנשים חלק בלתי נפרד מהלאומיות (וכינונה).²⁶ בעיצומה של המהפכה הצרפתית, ב־1791, חיברה אולימפ דה־ג'וז (de Gouges)²⁷ מְנֶשֶׁר מהפכני שקושר בין זכויות של אזרחים לזכויות האישה – 'ההצהרה על זכויות האישה האזרחית'.²⁸ את המנשר היא חיברה בעקבות המסמך המכונן של המהפכה הצרפתית 'ההצהרה על זכויות האדם והאזרח'. החברה הצרפתית לא קיבלה אז את קולה הפמיניסטי התקיף, ודבריה היו מהפכניים למדי לתקופה ההיא.²⁹ דה־ג'וז העמידה את האזרח ואת האזרחית כשווים בזכויותיהם ובחובותיהם ללאום ולאומה. היא הציגה את השוויון הנדרש מהאזרח ומהאזרחית במרחב הציבורי, מצד אחד זכאות לזכויות בלקיחת חלק במשרות הציבוריות, בחירות ובביטחון, ומצד אחר בשותפות לחובות המצופות מהאזרחים בנשיאת הנטל הכלכלי של הלאום:

(XII) לצורך תחזוקת הכוחות הצבאיים ומימון הוצאות הממסד המנהלי, האשה והגבר ישאו תרומה שווה; האשה נוטלת חלק בכל המעמסות, בכך המשימות הקשות; עליה לקבל איפוא חלק שווה בהקצאה של עמדות השררה, המשרות, המטלות, משרות הכבוד ומשלחי היד.

(XIV) כל האזרחיות וכל האזרחים רשאים להיווכח בעצמם, או באמצעות נציגיהם, בצורך מיסוי ציבורי. אין באפשרותן של האזרחיות לעשות זאת אלא אם מתקיימת הסכמה על חלוקה שווה, לא רק בהון, אלא גם בממסד המנהלי והציבורי, ובזכות לקבוע את שיעורי המס, את הבסיס לישובו, את אופן גבייתו ואת משך תחולתו.³⁰

נשיאת האזרח והאזרחית בנטל הכלכלי של האומה היא מפתח להכרה בשוויון הזכויות של האזרחים. הקשר בין השניים לדעתה של דה־ג'וז הוא קשר דו־צדדי; ולפיו אי־אפשר לדרוש תשלום מסים ללא שוויון. מנגד, גם אי־אפשר לדרוש שוויון ללא הנכונות לשאת בנטל המסים.

26 Nira Yuval-Davis, 'Citizenship: Pushing the Boundaries', *Feminist Review*, 57 (1997), pp. 4-5

27 להרחבה על קורות חייה ראו: Joan Wallach Scott, *Only Paradoxes to Offer: French Feminists and the Rights of Man*, Harvard University Press, London 1996, pp. 19-65

28 אולאמפ (אולימפיה) דה־ג'וז, 'הצהרת זכויות האשה והאזרחית, 1791' (תרגמה ארזה טיר־אפלרויט), בתוך: דלית באום ואחרות (עורכות), *ללמוד פמיניזם: מקראה*, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 2009, עמ' 11-17.

29 יתר על כן, בשל התנגדותה לאופי המהפכה היא אף נעצרה בשנת 1739 והוצאה להורג בגיליוטינה. בפרוטוקולים ממשפטה נכתב כי אף חרגה מתפקיד שראוי לאישה. שם, עמ' 11-12.

30 שם, עמ' 14. ראוי לציין כי בזכות הבחירה, גם לגברים, חלו תמורות היסטוריות; בראשיתה ניתנה זכות בחירה רק לגברים בעלי רכוש, ולאחר מכן לגברים אזרחים, ללא קשר לרכושם. נראה כי יש קשר בין תמורות אלו ובין הקשר שבין ההכרה בממון ובתשלום מס עליו ובין התאזרחות.

הקשר בין פמיניזם לחובות ולזכויות של אזרחים בא לידי ביטוי גם במאבק למען זכותן של נשים לבחור ולהיבחר בארצות הברית. קארי צ'פמן קט (Chapman Catt),³¹ אשר כיהנה כנשיאת התנועה הסופרג'יסטית בארצות הברית, פעלה רבות למען זכויות נשים והשוויון שלהן במרחב הציבורי ולמען זכותן לבחור ולהיבחר למוסדות הלאומיים. קט ידעה גם בזכות שימושה בסיסמה המפורסמת: 'אין מיסוי ללא ייצוג' (No taxation without representation). סיסמה זו מקורה במאה ה-18 במרד המושבות בארצות הברית נגד האימפריה הבריטית, והיא מיוחסת לג'יימס אוטיס (Otis). שימוש בסיסמה הזאת ממשיך את הגותה של דה־ג'וז וקושר בין המיסוי ללאום ולמאבק הפמיניסטי.³²

מאבק זה נטוע גם בהקשר חברתי רחב של שינוי סדרים חברתיים והרצון לשלול את הדיכוטומיה המקובלת. עד שלהי המאה ה-19 היתה מקובלת דיכוטומיה שנתפסה כקטגוריה עדיפה, ובה המונחים 'גבריות', 'מרחב ציבורי', 'שוק' או 'כלכלה' ו'אקטיביות', מול קטגוריה 'נחותה', ובה המונחים (בהתאמה מנוגדת) 'נשיות', 'מרחב פרטי', 'משפחה' ו'פסיביות'.³³ פמיניסטיות רבות נלחמו בתפיסה דיכוטומית זו וניסו לקדם נשים במרחב הציבורי ובכלכלה, מתוך הבנה כי דיכוטומיה זו היא כלי לדיכוי מעמדן האישי והחברתי בחברה המודרנית.³⁴ הרצון להשתתף שווה בשווה הן בזכויות והן בחובות ללאום היה בסיס למאבק למען הנשים וכלי לשבירת דיכוטומיה זו.

בתקופת היישוב בארץ ישראל קשרו גם פעילות פמיניסטיות בין החובות ובין הזכויות בדרך לאזרחות שווה. התארגנות נשים הביאה למאבק למען שוויון בין המינים בדבר הזכות לבחור ולהיבחר לאספת הנבחרים. ראשיתו של מאבק זה בהתארגנות מקומית במושבות השונות לפני מלחמת העולם הראשונה, וסיומו עם הבחירות לאספה המכוננת השלישית, שאז הובהר לכול כי לנשים הזכות לבחור ולהיבחר.³⁵

שרה גליקליך־סלושץ כתבה ב-1919: 'כשנפקחו עיני האשה וראתה את עצמה במצבה הירוד, החלה לחפש אחר הסיבות. מסביב לה שמעה שמשום שהיא אינה לוקחת חלק בחובות החברה אין היא ראויה גם לזכויותיה'.³⁶ זכות ההצבעה למוסדות הלאום יכולה להתפרש כזכות ואף זכות יתר, אך יש בה גם חובה אזרחית – בלעדיה לא יתקיימו דמוקרטיה ושלטון העם. עדה פישמן־מימון פרסמה את ספרה *הנועת הפועלות בארץ*

31 הביוגרפיה שלה מתוארת בתוך: Jacqueline Van Voris, *Carrie Chapman Catt: A Public Life*, The Feminist Press at CUNY, New York 1987.

32 ראו: שילה, *המאבק על הקול*, עמ' 4.

33 לחובסקי (לעיל הערה 20), עמ' 212-213. על התפיסה של 'תיאוריית הספרות הנפרדות' (Separate Spheres Theory) ראו גם: Francesca M. Cancian, 'Gender Politics: Love and Power in Private and Public Spheres', in: Arlene Skolnick and Jerome Skolnick (eds.), *Family in Transition*, Scott Publishing, Glenview 1989, pp. 219-223.

34 ראוי לציין כי הפרדה דיכוטומית זו נטועה בהקשר תרבותי וחברתי – היא אינה אוניברסלית, אך היא כן מאפיינת את החברות האירופיות והיהודיות.

35 ראו: שילה, *המאבק על הקול*.

36 שרה גליקליך־סלושץ, *אל האשה*, הוצאה עצמית, ירושלים 1919, עמ' 8.

אישה בזכות עצמה: דיון מגדרי-חברתי בכנסת על הצעה לתיקון פקודת מס הכנסה

ישראל, 1929-1902 ב־1929, בסוף המאבק למען השגת שוויון בזכות בחירה. בספרה היא נטעה את הקשר הזכויות והחובות המצופה מכל אזרח, גבר ואישה כאחד, כיחידה שאינה ניתנת להפרדה. לזאת הוסיפה את חשיבות היצרנות של האישה והעמדתה בתור עצמאית מבחינה כלכלית:

עם ההכרזה האנושית הגדולה על דבר שיבת ציון, עם הקמת ההסתדרות הציונית העולמית בימי הרצל – ניתנה האפשרות המלאה לאשה העבריה לשאת בחובות וליהנות מהזכויות ככל יתר חלקי הציבור העברי ולהשתתף באופן אקטיבי במפעל חיוני – בבניין המולדת העברית [...] העמדת האשה ברשות עצמה במובן הכלכלי והחברתי זאת היא הפרובלימה הסוציאלית היסודית, המכוונת את האשה לגורם חיובי בהתפתחות החיים הפרודוקטיביים של העם בארצו.³⁷

עוד מתקופת היישוב השכילו נשים להבין כי הכרת מוסדות המדינה והחברה באישה כיחידה מפרנסת אינה מספיקה ויש צורך לדרוש הכרה של חובות אזרחיות-לאומיות שוויוניות ככלי להשגת זכויות של אזרחים. בתקופת המנדט הלכה והתבססה יציאתן של נשים לעבודה כשכירות מחוץ לביתן. דבר זה השפיע על שוק העבודה, ובעקבות כך על עיצובו של מס הכנסה את המגדר.³⁸ החובות והזכויות של האזרחים נחשבו יחידה אחת של ההתנהגות המצופה מהאזרח במדינתו. הקמת המדינה חייבה שינוי בדיון על אודות היבטים אלו, לא רק מנקודת מבט קהילתית אלא מנקודת מבט מדינית. הדיון בדבר התיקון לחוק פקודת מס הכנסה, תש"ט-1949, נטוע בתובנה זו.

הדיון בכנסת: אישה בזכות עצמה?

בשנת 1949 נבחרה הכנסת הראשונה.³⁹ החלטות חוקתיות וחברתיות רבות הונחו על שולחן הדיונים של כנסת זו. למעשה כמעט כל חוק אשר נדון ונחקק במשכן הכנסת היה בסיס ראשוני לעיצוב דמותה החוקית והחוקתית של האומה הצעירה, שרק חודשים מספר לפני כן הכריזה על עצמאותה. 'הירושה' מתקופת המנדט הבריטי הקלה את המעבר לייסוד מנהל תקין, למעט נושא המיסוי. ממשלת ישראל ניסתה לכוון מערכת מיסוי פרוגרסיבית שבבסיסה מס הכנסה.⁴⁰ כחלק מהליך זה עלה בכנסת בחודש יולי דיון על אודות עיצוב חוק לתיקון פקודת מס הכנסה.

37 עדה פישמן-מימון, **תנועת הפועלות בארץ ישראל, 1902-1929**, הפועל הצעיר, תל אביב 1929, עמ' 208-209.

38 ברק ארו (לעיל הערה 3), עמ' 552.

39 למעשה הבחירות היו לאספה המכוננת. ב־25 בינואר נערכו הבחירות, וב־14 בפברואר התכנסה הכנסת לראשונה, ושינתה את שמה לכנסת מכוח חוק המעבר תש"ט-1949, ס"ח 1.

40 נחום גרוס, 'כלכלת ישראל', בתוך: צבי צמרת וחנה יבלונקה (עורכים), **העשור הראשון, תש"ח-תשי"ח**, ירושלים 1997, עמ' 138-139.

מקורם של דיני המס בארץ בתקופת המנדט ובתרבות האנגלית של המאה ה-19, תרבות אשר היתה מושרשת בה התפיסה הדיכוטומית אשר הצגתי למעלה, המפרידה בין מרחב פרטי של נשים למרחב ציבורי של גברים. פקודת מס הכנסה של ארץ ישראל נוסחה לראשונה בשנת 1933,⁴¹ אולם את הפקודה עצמה חוקק בפועל רק בשנת 1941 הממשל המנדטורי. הפקודה הושפעה מחקיקה ומדיני מיסוי בריטיים והתבססה עליהם.⁴² היישוב העברי בארץ קיבל את הנהגת מס זה. בראשית הקמת המדינה נכנסו כמה תיקונים, בעיקר בנושא דרגות המס: הדירוג מן ההכנסה החייבת במס נקבע בין עשרה אחוזים ל-75 אחוזים, לפי ההכנסה, במס שמחולק כמס יסוד ותוספת למלחמה.⁴³ אז עמדה בפני כנסת ישראל המשימה לעצב את מערכת המיסוי לפי התפיסה הלאומית-ציונית.

התיקון הובא לקריאה ראשונה בכנסת ביום 24 באוגוסט 1949. במפתיע, חמש חברות כנסת עלו זו אחר זו להביע את הסתייגותן. ההסתייגויות היו על רקע מגדר, אך ממניעים שונים. חברות הכנסת הגיעו מרקע שונה והשתייכו למפלגות שונות: שושנה פרסיץ (הציונים הכלליים), בבה אידלסון (מפא"י), פייגה אילנית (מפ"ם), רחל כהן-כגן (ויצו) ואסתר רזיאל-נאור (חרות). בגלל ההסתייגויות הרבות הועברה ההצבעה ליום למחרת. אף אחת מהסתייגויות אלו לא התקבלה בהצבעה בכנסת. את התיקון שפורסם חודשים מספר לאחר דיון זה הבאתי למעלה.

בפתח הדיון סקר חבר הכנסת ויושב ראש ועדת הכספים של הכנסת דוד צבי פנקס (ממפלגת החזית הדתית המאוחדת) את ההיסטוריה של פקודת מס הכנסה מיזמת היישוב בשנת 1941 לחקיקת החוק עד סיום גיבושו בשנת 1947, כמו שהצגתי למעלה.⁴⁴ הוא ציין כי הממשלה אימצה את החוק עם הקמת המדינה בשנת 1948 והזכיר את השינויים שנערכו בו אז ונבעו מהמלחמה. פנקס הזכיר גם את השינויים הקשורים לניכוי מס ההכנסה של האישה; אלו מובאים בסעיף 7 של הצעת החוק:

לא שינינו את הניכוי לאשה [הכוונה לאישה אשר אינה עובדת] מן הסכום החייב במס, הוא נשאר 100 לירות מימי המאנדאט ועד היום הזה. לעומת זה הגדלנו את סכום הניכוי לאשה העובדת בשכר. הניכוי הזה היה בימי המנדט 50 לירות, לפני שנה הוגדל ל-100 לירות והשנה מציעה הוועדה לקבוע אותו ב-250 לירות.⁴⁵

41 לחובסקי (לעיל הערה 20), עמ' 213-214.

42 הנ"ל, 'בתי המשפט והימנעות ממס בשנים הראשונות לאחר קום המדינה: אינטרסים מעמדיים או שיקולים מעשיים?', מחקרי משפט, כא (2005), עמ' 578-579. על המשכיות בין המשפט בתקופה המנדטורית למשפט לאחר הכרזת המדינה ראו: הנ"ל, 'בין "מנדט" ל"מדינה": על חלוקת ההיסטוריה של המשפט העברי לתקופות', משפטים, כט (1999), עמ' 689-721; רון חריס, 'המשפט הישראלי', בתוך: צמרת ויבלונקה (עורכים), העשור הראשון, עמ' 248.

43 דברי הכנסת, כרך 2 (תש"ט), עמ' 1366.

44 וכן ראו פקודת מס הכנסה, 1947, עיתון רשמי מנדטורי, תוס' 1 - 1568, עמ' 86-87.

45 דברי הכנסת, כרך 2 (תש"ט), עמ' 1366. 'ניכוי' - הכוונה הסכום שאינו מחויב במס ההכנסה. כך לדוגמה יחושב השכר החייב במס אם נקבע סכום ניכוי מס הכנסה ל-250 לירות: אדם שמקבל

אישה בזכות עצמה: דיון מגדרי-חברתי בכנסת על הצעה לתיקון פקודת מס הכנסה

פנקס הציג בדבריו אלו את השינויים בחוק הנוגעים לאישה העובדת כשכירה. אישה העובדת בעסק המשפחתי – או 'בעסק בעלה' כלשון חברי הכנסת אז – זוכה להתייחסות נפרדת בהצעת החוק: אם הכנסתם המשותפת אינה עולה על 1,500 לירות, היא תזכה לניכוי נוסף לניכוי של בן זוגה, בסך של 100 לירות. מלבד זה הוצגו הקלות למשפחות עם ילדים: בשנת 1948 תוקנו ההקלות האלה: לילד ראשון ניכוי בסך 75 לירות, לילד שני 100 לירות, לילד שלישי 125 לירות, ולכל ילד נוסף 150 לירות. כעת מוצע לקבוע את הדרגה הגבוהה של 150 לירות מהילד הראשון.⁴⁶

הבסיס שהנחה את חברי הוועדה בניסוח החוק הוא הצורך בשוויון בנשיאת נטל המסים של המדינה: 'המס יהיה צודק כלפי אלה שמשלמים אותו רק אז, אם כל החייבים בו ישלמו את המס [...] חייב כל אדם שהוא תושב המדינה [...] להגיש לממונה לגביית מס הכנסה דו"ח מלא על כל הכנסותיו'.⁴⁷ בדברים אלו קשר פנקס את האזרחות לתשלום מסים, והשוויון בנטל ייצור צדק בנושא זה.

לאחר סקירתו של יושב ראש ועדת הכספים של הכנסת הועלו התנגדויות לסעיף 7 (תיקון לסעיף 15).⁴⁸ חברות הכנסת שושנה פרסיץ, בבה אידלסון, רחל כהן-כגן ואסתר רזיאל-נאור הציגו כי אם שני בני הזוג עובדים כשכירים, יחויב כל אחד מבני הזוג במס בנפרד. חברת הכנסת פייגה אילנית הציעה להנהיג שיטת מיסוי פרוגרסיבית, כלומר שהמס ייגבה על פי רמת ההכנסה של האזרח. דבר זה ישמור לגישה הן על קופת האוצר והן על שוויון בין המעמדות השונים. 'מי שמרוויח למעלה מהמינימום יתן לאוצר יותר, כי נשאר לו יותר'.⁴⁹ השיקולים שהציגו חברות הכנסת בנאומיהן היו שיקולי אידאולוגיה וכלכלה: הראייה של המס ככלי להכרתן כאזרחיות שוות לגברים; זכותן לשלם מס בתור שותפות בבניין הארץ; פגיעה בעצמאות כלכלתן של הנשים והשפעות גידול הילדים על פרנסתן.

מיסוי ככלי לאזרחות שווה

בנאומים אלו באה לידי ביטוי ההבנה כי אמנם מס הכנסה הוא חלק מחובת האזרח כלפי השלטון, אך הוא כולל הבניה חברתית. בכך עמדו חברות הכנסת על זכותן של הנשים להשתמש בכלי חברתי זה כדי לבסס את מעמדן החברתי.

ניכוי שבביל עצמו בסכום של 250 לירות ומקבל בעקבות נזקקות תוספת ניכוי של 150 לירות והוא מרוויח 600 לירות, הרי 400 לירות פטורות מכל חובת מס, ורק 200 לירות מחויבות במס. וראו את הסברו של פנקס בנאומו זה, שם; וכן ראו את פירוט דוגמאות שר האוצר אליעזר קפלן לרמת ההכנסה וגובה המס בלירות לפני ניכויים ולאחר ניכויים, שם, עמ' 1382-1383.

46 שם.

47 שם, עמ' 1367.

48 ראוי לציין שהועלו גם הסתייגויות לסעיף 6 של התיקון לפקודה, אולם מכיוון שסעיף זה אינו נוגע בסוגיות של מגדר לא עסקתי בו במאמר זה.

49 שם, עמ' 1374.

ראשונה מבין הדוברות נאמה חברת הכנסת שושנה פריסיץ (הציונים הכלליים) והציעה כי יש להפריד את חשבונות בני הזוג אם שניהם עובדים והאישה שכירה, וכי כל אחד יחויב במס הכנסה נפרד, מהכנסותיו הוא. פריסיץ נטעה טענה זו בהיבט חברתי ומעמדי של נשים:

האשה בישראל רואה את עצמה אזרח שווה־זכויות, החייב בחובות וזכאי בזכויות. לכן, אינני חפצה לנמק את הצעתי רק בנימוקים להטבות פייסקאליות [...] אך גם אילו היו ההקלות המוצעות טובות שבעתיים מאלה שהוצעו, היינו אנו, ציבור הנשים, עומדות על כך, שאנו רשאיות לתבוע את זכותנו לשלם את המוטל עלינו בלא אפוטרופוס ובלא צירוף, אלא בעצמנו ועל דעת עצמנו. לכן אנו מציעות תיקון זה ומקוות שהממשלה, שהבטיחה לנו שיווי־זכויות גמור, תדע למלא את הבטחתה בסעיף עקרוני זה.⁵⁰

פריסיץ יצאה נגד החיבור בין שני חשבונות בני הזוג ודרשה להפריד ביניהם מכיוון שחיבור זה יצר מראית עין של תלות וחוסר עצמאיות של האישה. על פי ראותה, מנוסח החוק השתמע כאילו בן זוגה הוא ה'אפוטרופוס' שלה בפני שלטונות החוק והיא אינה עומדת בזכות עצמה, עצמאותה ושכרה. דבריה ביטאו את תפיסת ציבור הנשים שייצגה פריסיץ כי תשלום המסים הוא ביטוי לשותפות של ממש בבניית הלאום. על כן היה הכרח בעיניה לחוקק חוק אשר ישקף שוויון בין המינים בחובות כלפי הלאום וגם בזכויות האזרח. לא בכדי הקפידה פריסיץ לנסח את דבריה כי נשים רשאיות לתבוע את זכותן לשלם עצמאית מס; זכותן של נשים להיות אזרחיות שוות זכויות באה לידי ביטוי במכלול המרכיבים של האזרחות, ובכלל זה תשלום מסים.

טענות דומות השמיעה חברת הכנסת פייגה אילנית (מפ"ם). לאחר שבפתח נאומה היא אמרה דברי שבח והלל לאישה העצמאית העובדת, היא איגדה בין החובה ובין הזכות לעבודת האישה:

קודם־כל זו היא זכותה הבלתי־מעורערת של האשה כאזרח להיות אדם העומד ברשות עצמו גם מבחינה כלכלית. ובמיוחד – אני מדגישה – אשה המביאה בעבודת כפיה את לחמה לביתה ולילדיה [...] עבודת האשה היא הכרח למדינה וגם – זכותה.⁵¹

לפי המצע המפלגתי של מפ"ם ראתה אילנית בעבודה את זכותו וחובתו של כל אזרח במדינה. אילנית הדגישה כי במדינה הנבנית יש ערך חינוכי וכלכלי בעידוד של כל אזרח, גבר ואישה כאחד, לעבוד. היא הוסיפה כי מלבד עניין זה, מדובר בזכות אזרח בסיסית לשוויון.

חברת הכנסת רחל כהן־כגן, נציגת ויצו היחידה בכנסת, הצטרפה בנאומה לטענות שהעלו חברות הכנסת לפנייה והוסיפה מאפיין של חינוך בתשלום המסים. היא הדגישה את הצורך בחינוך ובהחדרת המוטיבציה לתשלום המסים בלב כל האזרחים, ובכלל זה

50 שם, עמ' 1373.

51 שם, עמ' 1373-1374.

אישה בזכות עצמה: דיון מגדרי-חברתי בכנסת על הצעה לתיקון פקודת מס הכנסה

הנשים. היא טענה שכשם שילדים אינם מתחנכים רק באמצעות צפייה פסיבית בהוריהם, אלא יש צורך גם להקפיד אִתם על עשייה ממש, כך גם הדבר עם נשים ותשלום מסים. היא הוסיפה כי לא יכול להיות שאישה תהיה פטורה ממילוי חובתה ואחריותה בתשלום מסים לאחר נישואיה:

שר-האוצר והממשלה רוצים לפטור את האשה ממצוות מילוי חובתה לתשלום המסים אחרי שהיא מתחתנת. בת 18 חובה עליה לשלם את מסיה, אם היא משתכרת. ואחרי נישואיה עוברת האחריות לבעלה, והוא המשלם גם ממשכורתה שלה. כמשלמת מס-הכנסה, כאזרחת הממלאת את חובותיה כלפי המדינה, היא נעלמת. האם זוהי הדרך המתאימה להחדרת רגש החובה בלבה?⁵²

חברת הכנסת כהן-כגן, כמו חברות הכנסת אשר נאמו לפנייה, ראתה במיסוי ביטוי של האזרח והאזרחית למילוי חובותיהם כלפי המדינה וכביטוי לשותפות בבניית הלאום. היא הוסיפה כי המיסוי הוא כלי חינוך להחדרת הזהות הלאומית-קולקטיבית לפרט, ועל כן לממשל יש חובה להטיל גם על האישה, באופן עצמאי, מס. נראה מדבריה כי ציפתה שהשינוי בחוק יכלול גם שינוי מגדר, ולא רק ישמר את המצב הפטריארכלי הקיים. בהמשך דבריה תקפה חברת הכנסת כהן-כגן את שר האוצר, אשר טען כי הפרדה תשרת את בעלי ההון, כשם שבארצות הברית, אשר נהוגה בה הפרדה שהנהיגה המפלגה הרפובליקנית, זו משרתת את בעלי ההון. לדעתה של חברת הכנסת כהן-כגן, דרישתן של חברות כנסת ממשלגות שונות את הפרדה מצביעה על דרישה לאומית 'על מפלגתית', אשר אין בה כדי לשרת את בעלי ההון או מגזר אחד.

בדיון בכנסת דנו עד אז בנשים שכירות, וכהן-כגן העלתה לראשונה לדיון גם את מעמדה של עקרת הבית.⁵³

פניתי לוועדת-הכספים ולא קיבלתי תשובה: מדוע לא נזכר שם האשה, עקרת-הבית, בשאלון של מס הכנסה. אני מקווה, שיתקבל חוק הפרדה ולאשה נשואה עובדת יהיה שאלון מיוחד. אך האם אין עקרת-הבית רשאית לקבל את הסיפוק בתשלום המסים יחד עם בעלה? הלא תפקיד עקרת-הבית הוא מאשיות המדינה [...] כשם שהיא מקימה במשותף עם בעלה את המשפחה, כך יש לה חלק גם במילוי חובתם האזרחית, בתשלום מסים למדינה.

לתפיסתה, תפקידה של עקרת הבית אינו נחות מתפקידו של אזרח זכר, ועל כן חובת המדינה לייצר שאלון (לפרטי ההכנסות, לצורך גביית המסים) ששמים של שני בני הזוג ייכלל בו.

52 שם, עמ' 1374.

53 הדיון על הכרה בעבודת עקרת הבית כחלק מהתל"ג מאוחר מן הדיון המובא במאמר זה. להרחבה על אודותיו ראו: ניצה ברקוביץ', 'על עקרת הבית והחשבוונאות הלאומית', תיאוריה וביקורת, 9 (1996), עמ' 189-197.

כך יובהר כי גם עליה מוטלת החובה האזרחית. כהן־כגן העלתה לדיון למעשה את השאלה מה טיבה של עבודה? האם רק יציאה לשוק העבודה כשכירה או שותפות בעסק משפחתי זכאים להכרה מצד מוסדות המדינה או שחשוב להכיר ולהוקיר גם ברמה הלאומית באותן נשים עקרות הבית אשר מתחזקות את משפחותיהן ובתיהן. כהן־כגן ביקשה לתת 'סיפוק' לנשים אלו: 'צריך לתת לה לכל הפחות את הסיפוק, ששמה יופיע בשאלון'.⁵⁴ שימוש במונח זה העצים את תפיסתה כי חובה אזרחית זו נתפסה לא כעול, אלא כאמצעי ללקיחת חלק שווה ובעל ערך בחברה. בדרישה זו לא היה כל היבט כלכלי – בבסיסה עמד הרצון להשוות בין האישה לגבר במרחב הציבורי. כהן־כגן העלתה כאן דרישה לרגישות ולהבנה כי גם בכוחם של טפסים רשמיים לעצב תפיסות חברתיות, ובכלל זה שוויון בין המינים.

פגיעה במעמדן הכלכלי של הנשים

צורת חישוב זו של מסים, אשר מחברת בין הכנסות בני הזוג, עוררה את חששן של חברות הכנסת הדוברות שמא היא תפגע בפגיעה קשה במצבן הכלכלי של הנשים, עד כדי כך שהיא עלולה להוציא נשים ממעגל העבודה. דבר זה פוגע בראש ובראשונה בתא הכלכלי של בני הזוג; ושנית – הוא פוגע בלאום.

החשבונות שהובאו ע"י ציבור נשים לידיעת האוצר וועדת־הכספים הוכיחו, שגם ההצעה המתוקנת של האוצר ושל ועדת־הכספים [זו שהובאה לדיון במליאת הכנסת] עלולה להוציא נשים רבות מן המקצוע, מחיי־המקצוע ומחיי־העבודה, כי לא יוכלו לעמוד במעמסה הגדולה המוטלת עליהן על ידי צירוף הכנסותיהן להכנסת בעליהן.⁵⁵

ניסחה זאת חברת הכנסת פרסיץ בנאומה. פרסיץ העלתה את החשש שמא חישוב משותף של הגבר ושל האישה השכירה יגדיל את תשלומי המס של התא משפחתי מכיוון שצירוף שתי המשכורות מעלה את סכום ההכנסה, ובכך מעלה את גובה המס שהאזרח נדרש לשלם.⁵⁶

אידלסון הצטרפה לטענה זו. לטענתה חישוב מס הכנסה כיחידה משותפת לגבר ולאישה יקפח את ציבור הנשים העובדות כשכירות, ואף יותר מכך, נשים עובדות רבות תיאלצנה לעזוב את עבודתן מכיוון שההוצאות הכלכליות בעקבות המס המחושב בצורה זו יכבידו עליהן וייקרו את הוצאותיהן: 'בשם הנשים העובדות בעבודה שכירה אני רוצה לתבוע מהממשלה להפריד את מס ההכנסה בין איש ואשה. [...] עצם הדבר שיצרפו את הרווחים כדי לקחת מאתנו יותר, יקפח את ציבור הנשים העובדות, כי נשים רבות לא יוכלו להמשיך בעבודה בגלל המס הזה'.⁵⁷ טענה זו של אידלסון היתה נטועה בשני בסיסים אידאולוגיים

54 דברי הכנסת, כרך 2 (תש"ט), עמ' 1374.

55 שם, עמ' 1373.

56 וראו את גובה אחוזי המס בפתחת נאומו של חבר הכנסת פנקס, שם, עמ' 1366.

57 שם.

אישה בזכות עצמה: דיון מגדרי-חברתי בכנסת על הצעה לתיקון פקודת מס הכנסה

באישיותה. הראשון – היותה בעלת תודעה ופעילה פמיניסטית הנלחמת למען שוויון האישה,⁵⁸ ובכלל זה למען עבודת נשים שכירות; והשני – היותה נציגת מפא"י בכנסת, מפלגה שראשיתה במפלגות פועלים ותנועת העבודה, מפלגה שייצגה והעלתה על נס את חשיבות 'כיבוש העבודה' בבניין הארץ והלאום.⁵⁹ לחימתה בפגיעה בנשים העובדות שילבה את שני ההיבטים הללו גם יחד. 'אין כל הצדקה בצירוף הזה, שפרינציפ של פרוגרסיה במסים ייפך לרגרסיה בעמדתה של האשה בעבודה',⁶⁰ הזהירה אידלסון, ובכך חתמה את דבריה. היא הזהירה כי התיקון לחוק זה יוביל לכך שהעבודה לא תהיה כלכלית, ועל ידי כך גם תפגע במצבן של הנשים וגם תגרום נסיגה במעמדה של האישה במרחב הציבורי. לדעתה, תיקון זה מסלף את שיקוף הכנסותיה של האישה כלפי רשויות המס, והוא אינו נותן לנשים את האפשרות להשתתף בבניין הלאום על ידי תשלום מסים. אם כן, מעמדה של האישה בדבריה אלו של אידלסון נמדד לא לפי זכויותיה של האישה, אלא דווקא לפי חובותיה של האישה כלפי המדינה.

חברת הכנסת אילנית העלתה את החשש מפני מעמסה כלכלית קשה עד כדי הוצאת נשים משוק העבודה; וזה עלול לגרום נזק כפול הן למעמד האישה והן לכלכלת המדינה. לדבריה של אילנית, הדבר בא לידי ביטוי קיצוני בזמן של גיוס כללי ובשעת חירום, כמו שהיה בעת ההיא. שעת חירום מעין זו מחייבת נשים רבות לעמוד בראש המשפחה הן מבחינת התפקוד היום-יומי והן מבחינת דאגה לכלכלת הבית. לגישתה, יש לתת לכך את הדעת באופן גביית המס:

המשטר שאנחנו חיים בו והתמורות הרבות מחייבות לא פעם את האשה להיות ראש- המשפחה [...] מטילה המדינה על האשה לשאת בעבודה ולהיות אדם עצמאי, אדם העומד ברשות עצמו. אין אנחנו סבורים שעבודת האשה הנשואה יכולה להיות רק כוח זרבי לשעת צורך במדינה. כבר היום, עם הקמת המדינה, עבודות רבות שהנשים עושות – כאחיות, כמחנכות, כגננות, כפקידות, כפועלות מקצועיות – הן עבודות חיוניות והכרחיות בעיני הציבור כולו.⁶¹

מעניין לראות כי בסקירתה את המקצועות שנשים הועסקו בהם יש גם מקצועות שנתפסים כ'נשיים' – מורות, גננות, אחיות ופקידות, וגם מקצועות שנתפסים כ'גבריים' – עבודתם

58 בת-שבע מרגלית-שטרן, גאולה בכבלים: תנועת הפועלות הארץ-ישראלית 1920-1939, יד יצחק בן-צבי, ירושלים 2006, עמ' 136-139.

59 המחקרים על אודות תנועת מפא"י והאידיאולוגיה שלה רבים. מהם על שורשיה הרעיוניים של מפא"י ראו: יעקב גולדשטיין, 'הקמת "מפלגת פועלי ארץ-ישראל" וגיבוש דפוסי המנהיגות ביישוב היהודי בארץ-ישראל', קתדרה, 23 (1982), עמ' 158-165; יוסף גורני, 'על שורשיה הרעיוניים של מפא"י', שם, עמ' 166-171; יעקב גולדשטיין, מפלגת פועלי ארץ ישראל: גורמים להקמתה, עם עובד, תל אביב 1975.

60 דברי הכנסת, כרך 2 (תש"ט), עמ' 1373.

61 שם, 1374.

של הפועלים. בדבריה אלו יש מעין אמירת שבח על השתלבותן של נשים בשוק העבודה בארץ על גווניו הרבים, ובכלל זה במקצועות אשר הציבור מעריך.

שותפות האישה בבניין הארץ

כאמור, בארץ ראו נשות היישוב בעצמן חלק בלתי נפרד ממפעל התחייה, והן תבעו את חלקן ואת ייצוגן בו.⁶² נשים אלו נאבקו למען שוויון זכויות במרחב הציבורי בכלל ובשותפות לעבודה עברית־חלוצית⁶³ ובלחימה במערכות המגן בפרט.⁶⁴ הזכויות האלה היו בסיס להכרה כי נשים שוות לגברים בעשייה הציבורית וכי ענייני גביית מס הכנסה חלים גם עליהן בנפרד מבן הזוג.

חברת הכנסת אידלסון הצטרפה לחברות הכנסת אשר הצגתי למעלה וטענה כי יש להפריד את תיק מס ההכנסה של בני הזוג. בתקופת היישוב היתה אידלסון מזכירת מועצת הפועלות;⁶⁵ בפתח דבריה העלתה על נס את שותפות האישה העבריייה בכיבוש העבודה, ומתוך כך בבניית הלאום:

אנו יודעות היטב, שבמאמצים של שני דורות כבשנו, למדנו וחדרנו לעבודה, גם לעבודה החקלאית וגם למקצועות אחרים. בכל עבודה שכבשנו לא זלזלנו בתפקידינו. התכוננו לכך, נלחמנו בעד עמדה בעבודה ובמשך שנים חינכנו וחוונכנו לראות את עצמנו כגורם רציני מאד בכלכלת הארץ. [...] אנו נכנסנו לעבודה לא על־ידי הבעל, בעצמנו סללנו את דרכנו בעבודה. דור זה של אמהות חייך את הבנות לעבודה עצמית ואנו כולנו מתנגדות לציורף של הכנסת האשה להכנסת הבעל, ואנו חרדות, שהתפקיד שהוטל עלינו יפגע ויערער את עמדת האשה העובדת בחברה ובכלכלה.⁶⁶

שותפותן של הנשים במיתוס הציוני הדומיננטי של כיבוש העבודה היא בסיס אידאולוגי בעיני אידלסון לטענה החברתית כי יש להפריד בין הכנסות הגבר לאלו של האישה השכירה

62 שילה, המאבק על הקול.

63 ראו: מרגלית־שטרן, גאולה בכבלים; חנה הרצוג, 'ארגוני נשים בחוגים האזרחיים - פרק נשכח בהיסטוריוגרפיה של היישוב', קתדרה, 70 (1995), עמ' 111-133; מרגלית שילה, 'האשה - עובדת' או 'חברה' במפעל התחייה? על מקומה של האשה בעלייה הראשונה (1882-1903), יהדות זמננו, 9 (1995), עמ' 121-147.

64 מחקרים רבים עוסקים בנשים, מגדר וכוחות המגן בתקופת היישוב, ובהם סמדר סיני, השומרות שלא שמרו: נשים ומגדר ב'השומר' ובקיבוץ כפר גלעדי 1907-1939, הקיבוץ המאוחד ויד טבנקין, רמת אפעל 2013; מאיר חזן, 'מאבקן של נשות קיבוץ עין חרוד על השתתפותן בשמירה', בתוך: כ"ץ ושילה, עיונים בתקומת ישראל: מגדר בישראל, עמ' 50-81; עפרה אלעד, 'כל בחור וטוב לנשק - בחורה, על המשמר!', בתוך: יחיעם ויץ (עורך), פלמ"ח - שתי שיבולים וחרב, העמותה לחקר כוח המגן, רמת אפעל 2000, עמ' 211-251.

65 על אודות מועצת הפועלות ראו: מרגלית־שטרן, גאולה בכבלים.

66 דברי הכנסת, כרך 2 (תש"ט), עמ' 1373.

אישה בזכות עצמה: דיון מגדרי-חברתי בכנסת על הצעה לתיקון פקודת מס הכנסה

לצורך חישוב המס. אידלסון, כמו חברותיה פרסיץ, אילנית וכהן-כגן, הדגישה כי נשיאת האישה בעול המסים היא גם כלי חברתי בידיה. לדברי חברת הכנסת אידלסון, הנשים בתקופת היישוב הוכיחו – בשותפתן לעבודה, החקלאית והכללית – כי הן שוות ועצמאיות, ואין לפגוע בהישג זה. בדבריה היא הביעה חשש שמא תערער התלות של הכנסות האישה בהכנסות הגבר את ההישג הזה, ובכך גם את מעמד האישה העובדת בחברה ובכלכלה. אידלסון חזרה והדגישה כי המסים הם חובת כל אזרח, ובכלל זה הנשים, והן בהחלט רוצות לשאת בעול: 'אין אנו רוצות לסלף את החשבון. אין אנו תובעות זכויות יתר, אנו רוצות לשאת בעול'.⁶⁷ בנשיאה בעול המסים היא ראתה ביטוי לשותפות שווה בבניית הלאום. נציגת תנועת החרות בכנסת הראשונה, חברת הכנסת אסתר רזיאל-נאור, הצטרפה לחברות הכנסת שביקשו להפריד בין בני הזוג לצורכי חישוב מס. נאומה היה שיר הלל ושבח לתרומת האישה לבניין הלאום והמולדת:

לא אבוא למצות את כל מה שעשו הנשים בשדה העבודה במשך עשרות השנים של הקמת הישוב החדש במולדת. ברצוני לדבר לא בשם האשה העובדת בשכר, בעבודה שכירה מחוץ לביתה, כי אם בשם כל אשה ואם בישראל, המגדלת את ילדיה בעמל רב ובטורח מרובה ומביאה טרף לפיהם. ולי אחת היא אם היא פועלת העובדת בבית-חרושת, אם היא פועלת היוצאת לעבודה אחרת, או אם היא פועלת המקבלת את העבודה לביתה, כגון תופרת. [...] בשבילי לגמרי לא חשוב מהיכן תביא לחמה, העיקר שהיא עובדת ומפרנסת את עצמה וילדיה – ולפעמים קרובות היא המפרנסת היחידה. בארץ זו, שעבר עליה כל מה שעבר, שעברה עליה מלחמת שחרור ומלחמת תקומה, בארץ כזאת, שבה הוכיחה האשה העבריה שהיא מסוגלת גם לשאת נשק ביד, בארץ שבה הוכיחה האשה העבריה שהיא יכולה להיות העמוד היחיד, שכל הבית נשען עליו, בשעה שראש המשפחה נשאר מאחורי גדרות התיל או חומות בית הכלא – מוזר מאד לשמוע שהאשה אינה זכאית לזכויותיה. קודם-כל היא זכאית לזכות זו, לחיים עצמאיים משלה.⁶⁸

רזיאל-נאור, להבדיל מקודמותיה, התייחסה בדבריה לכלל ציבור הנשים והאימהות העובדות, ללא הבדל בין אישה שיוצאת לעבוד מחוץ לביתה כשכירה, פועלת, ובין אישה שעובדת בביתה, כגון תופרת או שותפה לעסק המשפחתי. לדעתה צריכה להיות התייחסות אחידה לאישה השכירה, העצמאית והשותפה לעסק המשפחתי.

רזיאל-נאור תיארה כי הנשים העבריות היו פעילות בבניית המולדת, בשדה העבודה ובשדה הקרב. הן השתתפו בכוחות המגן, לעתים גידלו את המשפחה לבדן אם אב המשפחה היה רחוק או אף במאסר, ולא יכול להשתתף בכלכלת משפחתו. בדברים האלה חשפה רזיאל-נאור, בלי להצהיר על כך, פרטים מקורות חיים. רזיאל-נאור שירתה באצ"ל משנת

67 ש.ם.

68 ש.ם, עמ' 1374-1375.

1931 בתפקידי לחימה ופיקוד וכן היתה שדרנית רדיו במחתרת האצ"ל. בשנת 1944 עצרו הבריטים אותה ואת יהודה בעלה עקב מציאת משדר רדיו בביתם. רזיאל-נאור הועברה מבית המעצר ביפו לכלא הנשים בבית לחם. לאחר לידת בתה הצעירה היא שוחררה למעצר בית.⁶⁹ יהודה הועבר מכלא לטרון לעכו, ומשם הוגלה, עם פעילי אצ"ל ולח"י אחרים, לבתי המאסר באפריקה. הוא שב לארץ רק לאחר הקמת המדינה, עם שאר גולי אפריקה.⁷⁰ כל תקופת שהותו של יהודה בכלא גידלה רזיאל-נאור לבדה – בתמיכת הוריה – את שלושת ילדיהם. אם כן, רזיאל-נאור דיברה בנאומה בכנסת לא על אישה עבריינה עלומה, אלא על חוויותיה כאישה פעילה במאבק לייסוד המדינה. בשל כך מובנת תמיהתה על חוסר השוויון בזכות להכרה בפני השלטונות; הרי האישה העבריינה הוכיחה כי היא פעילה, כמו גבר, במערכת הציבורית. קיום מערכת חיים עצמאיים מעניקה לה את החובה ואת הזכות להיות מוכרת כיחידה כלכלית עצמאית נפרדת גם לצורכי חישוב מס הכנסה.

סטטוס משפחתי

תפקידה המסורתי של האישה – אם המשפחה, הנשארת בביתה לתקופות מסוימות לאחר לידת ילדיה ומגדלת אותם – הועלה כמשתנה נוסף שיש לתת עליו את הדעת כאשר עוסקים בהכנסותיהן של הנשים השכירות ובצורת חישוב גביית המס.

אידלסון טענה כי ההקלות במס אשר ציינתי למעלה ניתנות למשפחות כל עוד ילדיהן קטנים, אולם יש להתחשב בנשים שילדיהן בגרו והן רוצות – או מוכרחות מפאת מצבן הכלכלי – להמשיך לעבוד גם כשבגרו: 'אבל הממשלה צריכה להתחשב גם עם האשה, שילדיה כבר גדלו והאם מוכרחת וממשיכה לעבוד בשנות העמידה ובשנות הזקנה – ואנו רוצים שתתמיד לעבוד'.⁷¹ היא הוסיפה כי למדינה יש אינטרס בכך. אפשר להניח כי גם טענה זו מבוססת, כמו שכבר ציינתי, על היותה של אידלסון מזכירת מועצת הפועלות וחברת מפא"י, המבינה את חשיבות עבודת הנשים להשתכרותן ולכלכלת התא המשפחתי לצד פיתוח הארץ ובניינה.

אילנית טענה כי יש לבחון את התקדמות האישה באפיק המקצועי באופן שונה מזה של הגברים מכיוון שסביר להניח כי האישה תיעדר תכופות ממקום העבודה בשל מחויבותה למשפחתה: 'במקרים רבים מוצאת האשה מהעבודה לתקופות פחות או יותר ארוכות, עקב חיי משפחה ואמהות';⁷² על כן אין המדינה רשאית לפגוע בהתקדמותה או להעצים

69 שביט בן-אריה, *חברות הכנסת*, מדיה 10, תל אביב 2011, עמ' 354-356; יהודה לפידות, *היום שרה הקטנה: סיפורן של לוחמות האצ"ל*, מכון ז'בוטינסקי, תל אביב 2003, עמ' 8-12.

70 על גולי אפריקה ראו: דב ה' מילמן, *תולדות אסירי ציון באפריקה במחנות אריתריאה, סודן וקניה, כותרות*, תל אביב 2003; שולמית אליאש, *גולי אצ"ל ולח"י במחנות המעצר באפריקה 1944-1948*, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן 1996.

71 *דברי הכנסת*, כרך 2 (תש"ט), עמ' 1373.

72 שם, עמ' 1374.

אישה בזכות עצמה: דיון מגדרי-חברתי בכנסת על הצעה לתיקון פקודת מס הכנסה

תהליך זה של האטה בהתקדמות חייה המקצועיים ורווחתה הכלכלית על ידי מעמסת מס לא נכונה. אין בטענה זו בקשה לזכויות יתר או העדפה מתקנת של נשים בגלל היעדרותן הממושכת ממקום העבודה. בטענה זו קיימת דרישה שלא להחמיר את מצבה של האישה בשל מעמסת מס כבדה אשר תגרום פיגור בהתפתחותה המקצועית לעומת זו של הגבר, ואף גרוע מכך – תביא לפיטוריה. לגישה של אילנית, תיקון זה אינו עונה על זכותה העצמית של האישה העובדת להתקיים כיחידה כלכלית עצמאית וגם אינו מביא לידי חישוב את המעמסה הכלכלית של האישה בניהול משק הבית וחינוך הילדים; דבר זה יחמיר את מעמדה הכלכלי של האישה במרחב הציבורי. על כן הציעה אילנית לגבות את המס גבייה שונה ממה שהציע החוק – שיטה פרוגרסיבית שלא יהיה בה הבדל באופן גביית המס בין הגבר לאישה, אלא צורת הגבייה תיקבע לפי רמת הכנסתם. ניכוי המס עבור הילדים ייזקף לזכות אחד מבני הזוג – על פי בחירתם, ואילו האחר ישלם מס כרווק. שיטה זו משקפת את האידאולוגיה הסוציאליסטית של מפלגתה, ניסיון לצמצום הפערים החברתיים-כלכליים בין אזרחי המדינה:

ואם נאמר כאן, שהאוצר יסבול מזה, ואנחנו שומעים כמה עולה לאוצר כל הסתייגות שלנו, הרי יש דרך אחרת לאוצר – ישא כל אזרח, כאשה כגבר, בעול. תונהג שיטת מס-הכנסה פרוגרסיבית. מי שמרוויח למעלה מהמינימום יתן לאוצר יותר, כי נשאר לו יותר. ואותם העובדים שהכנסותיהם מועטות – ובתוך אלה כלולות רוב הנשים העובדות – ישלמו את המס לפי מידת הכנסתם. אני מציעה, שהזוג העובד ישלם כל אחד את מס-ההכנסה בנפרד, ורק אחד מהם – לפי הסכמה ביניהם – ייהנה מניכוי מס-ההכנסה בעד הילדים. בן-הזוג השני ישלם את מס-ההכנסה כמו רווק [ההדגשה שלי].⁷³

מדבריה אלו מובן כי נשים נמנות עם מעמד מקבלי ההכנסה הנמוכה.⁷⁴ הצעתה לשנות את שיטת גביית המס באופן חישוב דיפרנציאלי על פי דירוגי שכר בהכרח תשפיע על הנשים ועל מצבן הכלכלי וכן על כל בעלי ההכנסה הנמוכה במשק. בהצעה זו ניסתה חברת הכנסת אילנית שלא לפגוע בקופת המדינה, ומנגד – לשמור על מעמדה הכלכלי והאזרחי של האישה הרשאית לכלכל את עצמה כעצמאית. אגב הדיון המגדרי מובאת כאן הצעה להגנה כלכלית על כלל שכבת האוכלוסייה אשר אינה משתכרת שכר רב; זו תשלם את המס על פי מידת הכנסתה.

לאחר דבריה הנוקבים של חמש חברות הכנסת עלה שנית יושב ראש ועדת הכספים חבר הכנסת פנקס וטען כי מבחינה כלכלית יש הקלה במס כאשר שני בני הזוג מחושבים

73 שם.

74 על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, בשנות החמישים היו הנשים בין 25 ל-30 אחוזים מקרב משתתפי כוח העבודה מבני 15 שנה ומעלה. שילובן בכוח העבודה עולה בהתאמה לשיעור מסיימי התיכון ובווגרי ההשכלה הגבוהה. ראו: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **שישים שנה בראי הסטטיסטיקה**, מאי 2008, עמ' 7-9.

כיחידה כלכלית אחת, אך הסוגיה שהועלתה אינה רק כלכלית אלא היא עוסקת גם במעמדה של האישה בחברה, ולפיכך הוסיף פנקס: 'ואינני בא לגזול מזכויותיה של האישה, ובמיוחד בארץ־ישראל המתחדשת, שכולנו מוקירים את עבודת האישה בכל ענפי החיים, וכבר הוגד שבזכות נשים צדקניות נגאלנו ממצרים';⁷⁵ ואין אנחנו רוצים להקטין את זכות הנשים הצדקניות בתקומת ישראל, במדינת ישראל'.⁷⁶ לסיכומו של דבר הסביר כי לתפיסתו, חישוב מס ההכנסה מבטא חישוב כלכלי גרדא ואינו ממלא ערך חברתי, ובכך יש להתמקד. בעקבות הדיון בכנסת הוחלט לבחון שוב בוועדה את סעיף 7 (א) (תיקון לסעיף 15) ולתת את הדעת על חמש ההסתייגויות של חברות הכנסת.⁷⁷ החוק הובא להצבעה מחודשת בכנסת למחרת - 25 באוגוסט 1949. הוקראו חמש ההצעות להפרדה בין הכנסת הבעל להכנסת אשתו וכן לשינוי הגדרת הכנסתה של האישה בניסוחים אלה: הכנסת האישה היא מכל מקור שהוא; הכנסת האישה ממלאכה, ממקצוע, ממשלח יד או מעבודה; הכנסת האישה ממקצוע חיוני בלבד; הכנסת האישה מעבודה, ממלאכה, ממקצוע, ממשלח יד או ממסחר.⁷⁸ כאמור, הסתייגויות חברות הכנסת לא התקבלו; נוסח החוק אשר הצגתי למעלה התקבל.

ההסתייגויות בדבר אישה חנווניית

באותו היום הועלו גם הסתייגויות בנוגע לאופן חישוב גביית מס הכנסה מאישה שעובדת בעסק בן זוגה (תיקון לסעיף 15 [ב]). על פי הצעת החוק, אישה שעובדת בעסק המשפחתי תזכה לניכוי של 100 לירות בלבד, לעומת 250 לירות שהאישה השכירה זכאית להן. את ההסתייגויות העלו חברי הכנסת יוחנן בדר (חרות), משה בן־עמי (הספרדים) וישראל רוקח (הציונים הכלליים). שלושת חברי הכנסת קראו לניכוי נוסף בגין הכרת חלקה של האישה בעבודה. בדר קרא לניכוי של 250 לירות, השווה בדיוק לניכוי של האישה העובדת בשכר; רוקח קרא לניכוי של 200 לירות; בן־עמי קרא לניכוי של 150 לירות.⁷⁹ בדר טען כי יש להשוות בין אישה שמשתכרת כעצמאית לאישה שעובדת בעסק משותף עם בן זוגה. מדברי הנואמים ברור כי ההתייחסות כאן היא לחנווניית. גם האישה העובדת בעסק זה עובדת שעות רבות ונעדרת מביתה שעות רבות. על כן הניכוי המוצע לגישתו הוא של 250 לירות, אותו זיכוי שניתן כאמור בסעיף 15 (א) לאישה המשתכרת מחוץ לביתה. בן־עמי לא הציע להשוות לגמרי בין אישה שעובדת בעסק המשפחתי ובין אישה שמשתכרת בתור עצמאית, אך הוא טען כי 100 לירות הן סכום פועט ומזלזל בעבודתה של האישה

75 אמרה ידועה אשר מקורה בבבלי סוטה יא, ע"ב.

76 דברי הכנסת, כרך 2 (תש"ט), עמ' 1375.

77 נראה כי הדיון עבר לוועדת משנה מכיוון שבדיוני ועדת הכספים של הכנסת אין אזכור לדיון על אודות סעיף 7 (א). ארכיון הכנסת, פרוטוקול ועדת הכספים של הכנסת, 23-25.8.1949.

78 דברי הכנסת, כרך 2 (תש"ט), עמ' 1388.

79 שם, עמ' 1410.

אישה בזכות עצמה: דיון מגדרי-חברתי בכנסת על הצעה לתיקון פקודת מס הכנסה

החנווניית. על כן הוא הציע סכום ניכוי של 150 לירות, אגב הסתייגות כי יש לבחון שעבודתה קבועה ושהיא עבדה בה חצי שנה לפני מועד הגבייה, ומדובר בעסק זעיר, המרוויח עד 1,500 לירות. ההבדל של 50 הלירות, לדעת בן-עמי, הוא הבדל מזערי לקופת המדינה והבדל עצום לתא המשפחתי. הניכוי הנוסף יעזור לתא המשפחתי בהוצאות הכלכליות הכרוכות ביציאתה של האישה לעבודה בעסק המשפחתי, אשר בעקבותיה אין היא זמינה לכלכלת ביתה הפרטי ולטיפול בילדיה. חבר הכנסת רוקח העלה את סוגיית ההטבות אשר האישה העובדת בשכר מקבלת ואינן באות לידי ביטוי במשכורת חודשית, כגון דמי לידה וחופשה שנתית. הטבות אלו אינן ניתנות לאישה העובדת בעסק המשפחתי, ועל כן חובת המדינה לאפשר לה זכויות ובסיס כלכלי שישווה את מעמדה של אלו. על כן הוא מציע ניכוי של 200 לירות.

מלבד הדיון בדבר השוואת האישה העובדת כשכירה לאישה שעובדת בעסק בעלה, עולה גם כאן סוגיית עצמאות האישה. לאורך כל הדיון הוצגה האישה העובדת בעסק המשפחתי כאישה 'העובדת בעסק בעלה'; כביכול אין לה חלק בבעלות עסק זה. חרזה מכך חברת הכנסת אידלסון; היא נזעקה בזמן הדיון וביקשה לתקן את הנוסח: 'בעסקה! בעסק משותף! בעסק משותף לה ולבעלה'.⁸⁰ אף לא אחד מחברי הכנסת התייחס לנקודה זו. מלשון החוק משתמע בבירור כי יש מעמדות ובעלות. משמעות הניסוח היא כי הגבר הוא הבעלים של העסק, ולפיכך הוא אחראי להכנסה המשפחתית וגם הבעלים שלה, והאישה היא ספיחה לעסק. בלשון החוק האישה העובדת בעסק המשפחתי אינה מושווית לאישה העובדת כשכירה או לגבר שעובד בעסק עצמאי. יש כאן לא רק סמנטיקה, אלא גם תיאור של תפיסות חברתיות-מגדריות של האוכלוסייה באותה תקופה.

כאמור, בהצבעה אשר נערכה בכנסת לא נתקבלה שום הסתייגות – לא ההצעה להפרדת חשבון הגבר מחשבון האישה העובדת בשכר לצורכי תשלום מס הכנסה ולא העלאת גובה הניכוי של האישה בעסק המשפחתי – והניסוח שהובא למעלה נחקק.⁸¹

דיון וסיכום

הדיון המובא במאמר זה הוא דוגמה אחת מני רבות שאפשר לבחון בה את תפקיד המדינה והלאום בעיצוב מערכת היחסים בין המינים בחברה. מחקרים מעידים כי כדי להבין נדבך נוסף במערכת היחסים החברתית במדינות לאום אפשר לבחון גם את מערכת היחסים בין המינים, ולהפך – המדינה היא מצע שמאפשר את בחינת מערכת היחסים הנרקמת בין המינים.⁸² בפרט בבחינת מדינת לאום צעירה, כמדינת ישראל בשנותיה ראשונות, אשר

80 שם, עמ' 1389.

81 חוק לתיקון פקודת מס הכנסה, תש"ט-1949, ס"ח 21, סעיף 15 (א), עמ' 163.

82 ברקוביץ' (לעיל הערה 1), עמ' 278-279.

מעצבת את הנורמות החוקתיות והחברתיות שלה, ובכלל זה יחסים בין המינים. כאשר עוסקים בעיצוב 'החברה הישראלית' אין לנתק את עיצובה הלאומי של דמותה מתקופת היישוב ובשנותיה הראשונות של המדינה, כמו שתיארתי למעלה.

דיון זה, המעצב את נורמת גביית המסים בארץ, השתנה מדיון על נוהל לדיון על מעמדה של האישה בחברה הישראלית.⁸³ דיון זה יכול להתפרש כשולי, בעיקר בשל אי־קבלת ההסתייגויות שהועלו, והוא מקבל משמעות חברתית־מגדרית. חברות הכנסת ניצלו דיון זה ל'שיר הלל' להישגיה של האישה העבריייה בשותפותה במאבק הלאומי לכינון המדינה; הן רצו שמאבק זה לא ייפסק בעקבות הכרזת עצמאותה של האישה. אמנם תשלום מס הכנסה הוא חובה אזרחית, אך לתפיסתן של חברות הכנסת, המס הוא חובה שטומנת בתוכה זכות, חובה אשר מבטאת את הדרך של נשים לקבלת שוויון זכויות אזרחי, וזו תביעתן ממגוון המפלגות הפוליטיות. הדבר מבטא את ההערכה ואת ההוקרה העל־מפלגתיות את האישה העבריייה.

דיון זה תואר בעיתונים כדיון אשר איחד בין חברות כנסת ממפלגות שונות, גם במחיר פירוד במפלגה של כל אחת מהן. בעיתון דבר דווח: 'והרי בשאלת ההפרדה נתערבבו התחומים ובסיעות אחדות חל "פילוג" בין בני אדם ובין בנות חוה'.⁸⁴ בעיתון על המשמר נכתב: 'הדיון התחמם רק בזמן ההצבעה להפרדה או אי הפרדה בין הכנסות הבעל והאשה. כשקולות מפא"י התפלגו לפי "המינים" חברות מפא"י - פרט לאחת - הצביעו יחד עם מפ"ם'.⁸⁵ הדיון בדבר הוקרת האישה הביא לאיחוד מגדרי על־מפלגתי, והדבר העצים את חשיבות הסוגיה בעיני הדוברות בדיון זה.

חברות הכנסת לא ביקשו כי תרומתן ללאום תוביל לרווחים אישיים ולפטור ממס ההכנסה או להנחה, אלא להפך; הן הדגישו את רצון האישה, כמו רצון הגבר, לחוות שותפות לחובה אזרחית - תשלום המסים. חובה זו מסמלת עוד מראשית הפמיניזם, דרך דבריה של אולימפ דה־ג'וז, את שותפות הנשים כאזרחיות שוות. אמנם דיון זה היה מן הדיונים הראשונים בכנסת שהעלה לדיון את מעמד האישה ואת זכאותה למעמד עצמאי, ולא זכה להישגים רבים, אך הוא סלל את הדרך לדיונים ולחקיקת חוקים העוסקים במעמד האישה: חוק שירות הביטחון תשי"ט-1949, חוק שיווי זכויות האישה התשי"א-1951 וחוק עבודת נשים תשי"ד-1954.⁸⁶ כאשר בוחנים את מעמד הנשים בחקיקה הישראלית אפשר לראות כי הדיונים והחקיקה על אודות מעמד האישה התרחבו וכיום הם מקיפים תחומים רבים.⁸⁷ ראוי לציין כי גם התפיסה החברתית בדבר הנשים ומס ההכנסה השתנתה. בשנת 1952 תוקן החוק, תיקון חלקי, ומתקניו הותירו חישוב נפרד של מיסוי הכנסת האישה 'מיגיע

83 'יום הנשים בכנסת', דיווח העיתון מעריב בסקירתו על דיון זה. מעריב, 25.8.1949, עמ' 2.

84 דבר, 25.8.1949, עמ' 1.

85 על המשמר, 25.8.1949, עמ' 1.

86 חוק עבודת נשים תשי"ד-1954, ס"ח, 160. הפניות לחוק שירות הביטחון וחוק שיווי זכויות האישה לעיל.

87 ראו: פרנסס רדאי, כרמל שלו ומיכל ליבן־קובי (עורכות), מעמד האשה בחברה ובמשפט, שוקן, ירושלים 1995.

אישה בזכות עצמה: דיון מגדרי-חברתי בכנסת על הצעה לתיקון פקודת מס הכנסה

כפיה'. בשנת 1992 הורחבו זכויות האישה לחישוב מס הכנסה נפרד מרכוש. כן תוקן שתיק מס הכנסה הוא על שם בן הזוג שהכנסתו גבוהה יותר, ללא הבדל במין, או על שם שבני הזוג בחרו בו לצורך עניין זה.⁸⁸

אחד הדברים הבולטים בדיון זה הוא העיצוב הלשוני של נאומי חברי הכנסת ולשון החוק. החוק וההסתייגויות שהובעו הציבו את הגבר במרכז המשפחה: הכנסתו של גבר היא הבסיס לחישוב המס, והאישה מסופחת לחשבוננו. הדבר זהה גם בהתייחסות לאישה העובדת בעסק המשפחתי. בעיני המחוקק, העסק הוא בבעלותו של הגבר, ולא בבעלות המשפחה. האישה מוצגת בעיני המחוקק, במקרה הטוב, כשכירה. כאמור, למעט חברת הכנסת אידלסון, אף לא אחד מחברי הכנסת ביקש שינוי בהתייחסות זו. ייתכן שאפשר לטעון כי יש כאן עניין לשוני בלבד, אולם כאשר נוטעים היבט לשוני בתוך הקשר הדיון המובא אפשר לראות כי הסמנטיקה מבטאת את התפיסה החברתית המוצגת, כזו שהאישה אינה עומדת בפני עצמה בעיני החוק, אלא היא 'נספחת' לחישוב. תפיסה חברתית זו באה לידי ביטוי גם כאשר בודקים את הסקירה על אודות הדיון בכנסת לתיקון הסעיף 15 (ב) העוסק באישה העובדת בעסק המשפחתי, באמצעי התקשורת הנפוצים באותה תקופה – העיתונים היומיים. במרבית העיתונים הוגדרה האישה החנונית כ'עובדת בעסק בעלה', כך בעיתונים חרות,⁸⁹ ה'צפנה'⁹⁰ ועל המשמר, שאף נכתב בו על אותן הנשים 'הכוונה בעיקר לנשים העוזרות לבעליהן החנוונים'.⁹¹ בנוסח זה אפילו אין הכרה בעבודתן אלא הן מוגדרות רק 'עוזרות'. העיתון היחיד שיוחסה בו חשיבות לעבודת האישה כשותפה שווה לעסק הוא העיתון דבר; הידיעה בו נוסחה כך: 'הניכוי ע"ח ההכנסה של האשה העובדת בעסק בעלה, כלומר בעסק המשותף של הבעל והאשה'.⁹² בשנתה הראשונה של המדינה נתפסה האישה העבריייה בלשון החוק, בדיון בכנסת ובעיתונות היומית כאישה לא עצמאית, אלא כפופה לכלכלת בן זוגה. חברות הכנסת ביקשו – כל אחת בדרכה שלה – לנצל את הדיון בדבר חוק לתיקון פקודת המס כדי לעקור מן השורש את אופן תפיסתה של החברה את דמות האישה העובדת.

חברות הכנסת ראו במעמדה העצמאי של האישה בפני שלטונות המס לא חסד, אלא זכות. מלבד החשיבות הכלכלית של שינוי צורת חישוב המס כדי להמשיך להתפרנס, יש כאן היבט אידאולוגי. האישה העבריייה עבדה קשה והיתה פעילה בכיבוש העבודה, במאבק לעצמאות ישראל ובגידול הדור הבא. מתעוררת השאלה מדוע נדרשו חברות הכנסת להוכיח כי הנשים זכאיות למעמד עצמאי – האם אין די בערך 'ליברליזם' ובזכות לשוויון

88 אורית קמיר, פמיניזם, זכויות ומשפט, משרד הביטחון, ירושלים 2002, עמ' 166-167. ראוי לציין כי השינוי האחרון שהוצג כמעט אינו משנה את מעמדה של האישה מכיוון שלרוב היא משתכרת פחות מהגבר.

89 חרות, 25.8.1949, עמ' 2.

90 ה'צפנה', 25.8.1949, עמ' 2.

91 על המשמר, 26.8.1949, עמ' 1.

92 דבר, 26.8.1949, עמ' 1.

המיוחדים לכל פרט ואזרח לטענה זו? האם מדינה שמגדירה את עצמה דמוקרטית אינה מחויבת מעצם הגדרתה לשוויון בין המינים? נראה כי הצורך להצדיק ולהעלות על נס את תרומתן של הנשים ללאום אינו מקרי, ויש בכך פתח לדיון חברתי עמוק על אודות התפיסה החברתית בשנותיה הראשונות של המדינה: האם זכויות וחובות של אדם הם חלק מהיותו אזרח? או שהם באים בעקבות פעילות של ממש והוכחה לתרומה בבניית הלאום? נראה כי חברות הכנסת הרגישו כי כאשר עוסקים בזכויות נשים יש צורך להוכיח כי הן פעילות במרחב הציבורי־הלאומי, ועל כן בהיבטים הציבוריים יש לראות בהן עצמאיות. חוקרים רבים עוסקים בשאלה אם חוקים ודיונים בכנסת משקפים חברה או מעצבים אותה. נראה כי בהקשר של הדיון בחוק תיקון לפקודת מס הכנסה משנת 1949 שאלה זו נותרת פתוחה. כנראה כבכל הליך היסטורי יש כאן שילוב של עיצוב ושיקוף החברה בכלל ושל מעמד הנשים בפרט בנקודת הזמן המתוארת. ברור כי חברות הכנסת הבינו כי בכוחו של החוק לשמש כלי לשינוי מעמד חברתי, ולכן הן ניסו לגייס את החוק לשינוי מעמדה של האישה העבריייה הן בעיני משפחתה ובעיני החברה שהיא חיה בה והן בעיני החוק.